

СУБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

**ПАНУТА О. - юрисконсульт Товариства з обмеженою відповідальністю
«Стрім-Львів»**

УДК 340.1

Стаття посвячена проблематиці суб'єкта правової ідентичності. В ході дослідження основних общетеоретических аспектов суб'єкта правової ідентичності сформульовано его главные признаки. Была поднята проблематика соотношения суб'єкта правової ідентичності и суб'єкта права, в связи с этим рассмотрены категории: «правовая ідентичність», «суб'єкт права», «суб'єкт правоотношений», «суб'єкт правової ідентичності».

Ключові слова: суб'єкт права, правова ідентичність, суб'єкт правової ідентичності, правова соціалізація.

Постановка проблеми

Право є регулятором відносин між людьми – суб'єктами права, які наділені волею і свідомістю. Центральним концептом західної юриспруденції в наш час виступає концепція особистості. Така традиція має давню історію і бере свій початок ще з часів усім відомого римського права.

Вчення про особистість покладено в основу концепції правової ідентичності, тісно пов'язаної з важливою науковою категорією «суб'єкт права». В умовах соціальної, політичної, економічної дестабілізації теоретична розробка окремих характеристик суб'єкта права не лише актуальна, але і необхідна. Концепція правової ідентичності, вчення про суб'єкта правової ідентичності, яке є одним з фундаментальних положень цієї концепції – сприяють формуванню єдиного цілісного знання про суб'єкта права як центрального елемента правової сис-

теми.

В процесі правової ідентифікації суб'єкт правової ідентичності ідентифікує себе як суб'єкта права, внаслідок чого у нього з'являється розуміння свого правового становища, формується уявлення про право, роль права у суспільному житті людини. Наукове дослідження суб'єкта правової ідентичності дозволить виявити і наголосити на мало досліджених у наш час соціально-психологічних особливостях суб'єкта права.

Стан дослідження

До з'ясування сутності суб'єкта правової ідентичності наблизилися М. Цвік, О. Зайчук, О. Петришин, Н. Оніщенко, С. Сливка, П. Рабінович, М. Кельман, С. Алексєєв, адже праці цих видатних юристів вміщують окремі аспекти дослідження проблематики суб'єкта права. Завдяки доробку вищевказаних правознавців закладено основу для створення єдиного образу людини як суб'єкта права. Поряд з цим в теорії права залишилися невизначеними питання, що стосуються суб'єкта правової ідентичності як важливої частини концепції правової ідентичності.

Основні положення

Суб'єкт права є юридичною категорією, яка постійно включена у теоретично-правовий дискурс. У юридичній літературі спостерігаються два найбільш поширених підходи до розуміння поняття «суб'єкт права».

Формально-юридичне розуміння суб'єкта права зустрічається найчастіше. Відповідно до нього суб'єкт права – особа чи організація, за якими держава визнає здатність бути носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [1,с.438]. О.Скакун зазначає: «Суб'єкти правовідносин — це суб'єкти права, тобто особи, що мають правосуб'єктність» [2,с.354]. С.Алексєєв виводить схожу дефініцію: «суб'єкти права – це індивіди, організації, соціальні спільноти, які в силу юридичних норм можуть виступати в якості носіїв суб'єктивних юридичних прав і обов'язків». Згідно формально-юридичного підходу (О.Зайчук, А.Заєць, В.Журавський, О.Копиленко, Н.Оніщенко, А.Олійник, С.Гусарєв та ін.) поняття «суб'єкт права» практично отожднюється з поняттям «суб'єкт (учасник) правовідносин», хоча «суб'єкт права» є ширшим поняттям за «суб'єкта правових відносин» (М.Цвік, О.Петришин).

Другий, загально-соціальний підхід поняття «суб'єкт права» характеризує по іншому. Формально-юридичні компоненти при цьому нівелюються і розглядаються лише як основа, на яку нашаровують значну кількість ознак, властивостей та соціальних характеристик особи як суб'єкта права. Сучасне розуміння суб'єкта права повинно об'єднати формально-юридичний і загально-соціальний підходи, доповнити їх. Це дозволить розглянути основним індивідуальним суб'єктом права людину з усіма притаманними їй психіко-біологічними і соціальними властивостями.

Зв'язок особи – суб'єкта права з соціальним середовищем в правовому аспекті прийнято описувати за допомогою низки традиційних понять теорії права, таких як: «правовий статус», «правова свідомість», «правова культура», «правове виховання» тощо. Разом з тим цілісного образу людини як носія правових якостей в існуючій теорії права не створено, так як правосуб'єктність, правосвідомість, правовий статус, правомірна і неправомірна поведінка досліджуються автономно. Конструкція, яка б пов'язувала їх в єдине ціле, відсутня. Поєднати вказані компоненти можливо за допомогою концепції ідентичності.

На фоні усестороннього дослідження суб'єкта права з'являється необхідність з'ясування питання правової ідентичності особи, визначення основних рис суб'єкта правової ідентичності. Концепції правової ідентичності сьогодні належить важлива роль серед актуальних для сучасної правової науки знань про суб'єкта права.

Отже, правова ідентичність – це складна юридична конструкція, яка має свій власний суб'єкт та об'єкт.

Правова ідентичність є важливою соціальною характеристикою сучасної людини – суб'єкта права. Формується правова ідентичність внаслідок ідентифікаційного процесу (процесу співставлення особою себе з явищами правової дійсності), який є складовою механізмом процесу правової соціалізації. Об'єктом правової ідентифікації виступає право у всіх його можливих варіаціях, суб'єктом – фізична особа, яка внаслідок своєї життєдіяльності з'ясовує свою соціально-правову роль, становище, набуває юридичних знань, що дозволяють їй забезпечити свої потреби та соціальні інтереси. Такий процес завжди супроводжується процесами мислення та пізнання, веде до якісних змін у свідомості особи, вводить її в особливу соціальну сферу – правову. Правова ідентифікація веде до поступового формування відносно сталого уявлення особи про свою юридичну сутність та правове становище, місця у системі правовідносин. Пізнання, порівняння, оцінка, співставлення – проміжні процеси, кожен з яких відіграє свою важливу роль у складному багатогранному процесі правової ідентифікації.

Людина як суб'єкт права це – 1) творець права, учасник правовідносин; 2) творець своєї правової індивідуальності – суб'єкт правової ідентичності.

Характеризуючи суб'єкт правової ідентичності недоцільно застосовувати вузький, «формально-юридичний» підхід. Правова ідентичність є категорією, яка покидає рамки правового відношення і розкриває у суб'єкта права якісно нові соціальні характеристики. Відповідно можна сформулювати основні ознаки суб'єкта правової ідентичності:

1) Суб'єкт правової ідентичності є соціальним суб'єктом. Людина – соціальна істота, основний елемент структури суспільства, яка живе у сфері дії права як безумовної соціальної цінності сьогодення і їй належить значна кількість якісних характеристик серед яких правові. У суб'єктивному розумінні право не існує поза людиною.

Людина – єдина з усіх живих істот наділена властивістю бути юридичною істотою. Мова йде не про конкретні норми – навіть про найбільш фундаментальні та універсальні, не про конкретні рішення, а про абстрактну здатність створювати і сприймати юридичне. Народжуючись людина не знає про існування права, право існує поза її свідомістю. Разом з тим особа не опиняється поза дією права а навпаки, наділяється правовим статусом незалежно від її волі і правових знань.

Бути суб'єктом правової ідентичності означає свідомо окреслити, чітко визначити для себе низку аспектів своєї соціально-правової позиції.

2) суб'єктом правової ідентичності є фізична особа – суб'єкт права. Фізична особа, як зазначив Г.Шершеневич, «це суб'єкт права, який співпадає з людиною» [1,с.440]. Правова ідентичність – соціально-правова характеристика людини, яка завдяки своїй свідомості, розуму, волі ідентифікує себе, оцінює своє правове становище, оцінює роль права у своєму житті та житті суспільства, до якого належить.

3) суб'єкт правової ідентичності є учасником процесу правової соціалізації. Суб'єктом правової ідентичності виступає фізична особа, яка в силу державно-правового впливу проходить правову соціалізацію. Соціалізація – процес впливу соціальних умов на життєдіяльність індивіда з метою введення його як дієздатного суб'єкта в систему суспільних відносин. Правова соціалізація в її реальному прояві виступає як здатність особистості адаптуватися до конкретної державної і правової системи. Відомо, що правова соціалізація особистості відбувається під впливом агентів та інститутів соціалізації, що формують, стимулюють чи обмежують формування особистості. Такими агента-

ми правової соціалізації є особи, які навчають людину правовим нормам і допомагають засвоювати соціальні-правові ролі [3,с.70]. Серед них батьки, родичі, друзі, вчителі (агенти первинної правової соціалізації), представники вищих навчальних закладів, армія, засоби масової інформації, правоохоронні органи, зокрема міліція тощо).

Особливість правової соціалізації полягає в специфічному прояві її загальних законів у сфері формування й розвитку індивідуальної політичної і правової свідомості, правової культури суб'єкта правової ідентичності.

Правова ідентифікація в ході правової соціалізації веде до дедалі повнішого усвідомлення людиною, громадянином своєї соціальної ролі, місця в соціальній структурі суспільства.

Е.Резніков зазначає: «Основною властивістю суб'єкта правової ідентичності є наявність у нього юридичного досвіду. Юридичний досвід розуміється як актуалізована і осмислена правова інформація, яка зберігається в індивідуальній пам'яті і обумовлена особистісною участю суб'єкта в правовому житті суспільства» [4,с.65].

4) суб'єкт правової ідентичності є особа, яка здобула достатній теоретичний і практичний юридичний досвід. Досвідом є відображення в людській свідомості законів об'єктивного світу і суспільної практики, одержане в результаті активного практичного пізнання. Це знання, навички, уявлення про життя, засновані на пережитих чи знайомих суб'єкту права аспектах. Досвідом стає все, що відбувається з людиною в її житті і все, що вона усвідомлює. Суб'єкт правової ідентичності накопичує досвід про самого себе, про свої можливості, здібності у сфері права, про свої переваги і недоліки.

У зв'язку з тим, що суб'єкт правової ідентичності виступає не тільки як суб'єкт права, але і як учасник правових відносин, він здобуває практичний досвід, активно реалізуючи свої права та виконуючи юридичні обов'язки. Стаючи учасником правовідносин особа має можливість краще пізнати сутність окремих правових норм,

вона стає суб'єктом, на котрого вони спрямовуються.

Варто також зазначити що коли ми говоримо про юридичний досвід, ми не маємо на увазі виключно юридичну практику як професійну діяльність особи юриста, хоча безперечно професійна діяльність правника створює вагомі передумови для формування правової ідентичності.

5) Вік особи. Мова йде не про чітке, передбачене законом досягнення особою певного біологічного віку, з яким з'являється можливість мати юридичні права та обов'язки чи здійснювати їх. Правова ідентичність – якісна характеристика що відповідає досить високому рівню індивідуальної зрілості, появі у особи особистого правового досвіду. Все ж інтелектуальні характеристики особи, правовий досвід варто пов'язувати з достатньо зрілим віком особи.

Встановити точні вікові параметри, коли суб'єкт права може стати суб'єктом правової ідентичності, неможливо. Перш за все така ситуація пояснюється тим, що не існує єдиних стандартів відповідно до яких конкретний біологічний вік особи означав би її перебування на певному рівні індивідуальної психіки. Вік (за виключенням малолітнього чи раннього віку особи) не свідчить ні про моральну зрілість, ані про рівень професійної кваліфікації.

6) Правове мислення. Людина – істота мисляча. Духовне життя людини відбувається в двох різних напрямках – мислення і світосприйняття [5, с.72]. Мислення є пізнавальним процесом, процесом опосередкованого й узагальненого відображення у мозку людини предметів об'єктивної дійсності в їх істотних властивостях, зв'язках і відношеннях. Сутність правового мислення полягає у філософській і, насамперед, моральній критиці права та держави. У аксіологічному аспекті, в процесі мислення здійснюється оцінка позитивного права, виходячи з уявлення про єство права. У процесі такої критики відбувається вимір правових і державних відносин на відповідність їх суті та змісту. Отже мислення по відношенню до «закону» (правопорядку в цілому) виконує насамперед критичну функцію.

7) Навики спілкування. Ця властивість (ознака) особливо чітко проявляється у професійно-юридичних суб'єктів правової ідентичності, право для яких є повсякденним інструментарієм їхньої професійної діяльності. Специфіка спілкування полягає в частому використанні юридичної лексики при здійсненні правової аргументації юридичних фактів. Поняття «право», «обов'язок», «відповідальність» для суб'єкта правової ідентичності не є простими одиницями риторики. Ці поняття асоціюються особі – суб'єкту правової ідентичності зі сферою нормативного-правового регулювання суспільних відносин.

8) Психічне здоров'я. Загальновідомим є той факт, що категорії суб'єкт права і суб'єкт правовідносин не завжди збігаються. Правовідносини – не єдина форма реалізації норм права. Крім того є категорія осіб, які є суб'єктами права, проте в силу певних обставин не можуть бути суб'єктами правовідносин. До таких цих осіб відносяться душевнохворі особи, правосуб'єктність яких обмежена, зокрема в частині дієздатності та деліктоздатності.

Не може бути суб'єктом правової ідентичності особа, психічне здоров'я якої порушене. Окрім загальновідомих у юриспруденції питань нездатності психічно хворих осіб розуміти свої дії, нести юридичну відповідальність, такий суб'єкт права (стосовно правової ідентичності) не здатний усвідомлювати, засвоювати правову реальність, а отже розуміти своє правове становище, планувати свою поведінку у сфері дії права.

9) Правова активність. Як зазначає О.Данильян, право створює умови для реалізації безмежного потенціалу людини, людських можливостей, хоча й не гарантує цю реалізацію без самостійних зусиль самої людини [6, с.12]. Активність зумовлена розумінням сутності правових норм (розуміння своїх прав, повноважень, заборон), свідомим плануванням своєї поведінки і, як наслідком, безпосередньою участю у суспільно-правових відносинах.

Висновки Суб'єкт правової ідентичності – це фізична особа, яка у зв'язку із настанням необхідних умов і юридично значущих обставин формує цілісні уявлення про себе

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблематиці суб'єкта правової ідентичності. В ході дослідження основних загальнотеоретичних аспектів суб'єкта правової ідентичності сформульовано його основні ознаки. порушено проблему співвідношення суб'єкта правової ідентичності із суб'єктом права, у зв'язку з чим розглянуто категорії: «правова ідентичність», «суб'єкт права», «суб'єкт правовідносин», «суб'єкт правової ідентичності».

SUMMARY

The article deals with the problem of the subject of law identity. The basic signs of the main generally accepted aspects of the subject of law identity had been formulated in the course of the research. The problem of the correlation between the subject of law identity and the subject of law were raised in the work. In this connection the following categories as "legal identity", "the subject of law", the "subject of law relations", "the subject of law identity" are being considered.

як активного суб'єкта права, учасника правових відносин.

Суб'єкту правової ідентичності належить ряд важливих ознак. По-перше це фізична особа яка є суб'єктом права, соціальним елементом (одиницею суспільства) і активною особою що проходить правову соціалізацію. По-друге, суб'єктом правової ідентичності виступає особа, яка досягнувши свідомого віку завдяки своїй пам'яті, розуму, мисленню здатна зрозуміти роль права у її житті, наслідки правового регулювання, усвідомити надані їй в імперативному порядку права та покладені на неї обов'язки. При цьому, варто наголосити, що суб'єктом права виступає будь-яка фізична особа, незалежно від віку, повноти правосуб'єктності, психічних, інтелектуальних особливостей, соціально-правової активності.

За допомогою концепції правової ідентичності, багатовекторної характеристики суб'єкта права, в тому числі через суб'єкта правової ідентичності, вбачається можливою розробка практичних рекомендацій з вдосконалення процесу правової соціалізації громадян держави, підвищення їхнього рівня правової свідомості, правової культури, вирішення інших важливих в процесі розбудови демократичної держави питань.

Сьогодні необхідно звернути увагу правознавців на такі малодосліджені питання

як правова ідентичність та суб'єкт правової ідентичності, адже ідея особистості, втілена в цих категоріях, повинна стати відправною точкою сучасної української юридичної науки.

Література

1. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / О.В.Зайчук, Н.М.Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / О.Ф.Скакун. — Харків: Консум, 2001. – 656 с.
3. Настасяк І. Ю. Соціологія права: Навчальний посібник / І.Ю.Настасяк – Львів: Видавництво „ПАІС», 2008. – 196 с.
4. Резников Е.В. Теоретические проблемы правовой идентичности / Е.В.Резников. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2014. – 199с.
5. Глотов Б.Б. Культурно-цивілізаційна ідентифікація українського народу. Монографія / Б.Б.Глотов. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський регіональний інститут державного управління УАДУ при Президенті України, Видавництво «Моноліт», 2002. – 216с.
6. Философия права / О.Г.Данильян, Л.Д.Байрачная, С.И.Максимов и др.; Под ред. О.Г.Данильяна. – Х.: Прапор, 2005. – 384с.